Széchenyi Ágnes

Az öregség esztétikuma

Déry Tibor: Kedves bópeer…!*

regény- és kontextuselemzés

Déry Tibor hetvenkilenc éves volt kisregénye, a *Kedves bópeer…!* megjelenésének évében, 1973-ban.[1] Életéből még négy év volt hátra, ezalatt készült el *A félfülű* című „rémtörténete" 1975-ben és publicisztikáinak egy újabb kiegészítő kötete ugyanebben az évben.[2] 1976-ban jelent meg a két kisregényt tartalmazó *Kyvagiokén*. (A másik kisregény, *A gyilkos és én* szintén rémtörténet, ötletadója egy németországi kéjgyilkosság. Meglepő témaválasztások.) Elindult életművének sorozatba rendezett kiadása. Írói energiája fogytán csak kisprózát írt – érthetően –, noha *Kedves bópeer…!* című munkáját regény alcímmel nyújtotta át az olvasónak; ugyanakkor az író intenciója ellenére kisregényként hivatkozunk rá, mert annak tartjuk. Ez az írás a legszemélyesebb és egyben a legmélyebb az utolsó évek munkái közül. Nem egzisztencialista regény a szó klasszikus értelmében, de egzisztenciális kérdéseket érint. Déry saját létérzetéhez, a fogyó élethez és a halálhoz fűz önironikus megjegyzéseket. Ez az attitűd, hangnem a békesség talán legmagasabb foka, noha a mélyén a halállal való szembenézés a témája.

Van egy régi retorikai alakzat, az „ubi sunt", amelynek magyarul a „hol vannak" kérdéssel adható vissza a jelentése. Az „ubi sunt" formuláról Lukácsy Sándor írt megvilágító tanulmányt az Irodalomtörténeti Közleményekben.[3] Hosszú történeti és több műnemen átívelő eszmefuttatása végén Lukácsy „a beletörődés formulájaként" nevezi meg az alakzatot. Az „ubi sunt" formailag kérdő mondatot vezet be, de mint Lukácsy mondja, lényege szerint ez a retorikai alakzat szónoki kérdés, azaz a kérdező nem vár választ. A költők mégis válaszolnak rá, mégpedig különféle hangnemben. Felidézünk néhány művet, amely közvetlenül vagy közvetve ezt a retorikai fogást alkalmazza.

Jól ismert példa a késő középkori Villon balladája a *Tűnt idők asszonyai*ról, de egészen a közelmúltig, sőt kortársakig vezethetjük az

---

[1] A szövegben hivatkozott oldalszámok a *Kedves bópeer…!* 1973-as, a Szépirodalmi Könyvkiadó *Zsebkönyvtár* sorozatában megjelent kiadására vonatkoznak.

[2] DÉRY Tibor, *Újabb napok hordaléka,* Bp., Szépirodalmi, 1975.

[3] LUKÁCSY Sándor, *Ubi sunt: Egy formula rövid életrajza*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1989/3, 217–241. = UŐ., *Isten gyertyácskái*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1994, 286–318.

alakzatot és az öregség tematikáját. A fiatal szerzőknek még nincs saját visszatekintő tapasztalatuk. Ők eleve mintha csak a veszteséget látnák, az élet végét, sőt, kívánt végét, mint megszabadulást a tehertől. József Attila tizenhét évesen írt *Parasztanyóka* című verséből idézünk:

Vén,ráncos arca majdnem fekete,
Kiszítta régen már a nap heve, […]
Gyér ősz haj szárad csontos csöpp fején,
Öreg királynő bú-trón tetején.

A vers az öregséget, mégha azt a királynővel köti is össze, a búval asszociálja. De a talán legkirívóbb, a költő saját életkorával legkevésbé összeillő példa a 20. századból Weöres Sándor *Öregek* című verse – Weöres mindössze tizenöt éves volt, amikor ezt írta, és meg is jelentette. Ha figyelmesen olvassuk a szöveget, látjuk, hogy a költő itt is kívülről tekint a megfigyelt *aggok*ra.

A témához való viszonyunk változik az életkorunk szerint, jól szemlélteti mindezt Füst Milán *Öregség* című verse (1947).[4] A költő életkora tehát itt is lényeges, Füst Milán – mai tapasztalatunk szerint – szintén „ifjan", ötvenkilenc évesen írta ezt a verset, amelyben szó szerint alkalmazza az „ubi sunt" formulát:

Hol vagytok ó szemeim, kik oly áldottnak véltetek egy arcot?
S hol vagy ó csodálatos fülem is, amely oly hegyes lett,
mint a szamáré valamely édes-bús nevetéstől?
S hol vagytok fogaim, ti vérengzők, kiktől felserkent nemcsak
a szamóca, de az annál duzzadtabb és pirosabb ajak is?

Az emelkedett, tragikus hang keveredik a köznapival, a csúfolódó stílusértékűnek is vehető szamárfüllel és a szenvedélyes erotikus emlékkel. Villonnál és Füst Milánnál is jelen van a nemiség, a férfinem időtlen vágyódása a nők után, de ez a hang hiányzik József Attilánál és Weöresnél.

Kálnoky László *A kegyelet oltárán* című versében azonban ezt olvassuk:

Hol a néma zenélődobozok
s az ezüsthangú éjjeliedények?
Hol a családhoz hozzáidomult
pamlagdíszítő oroszlánfejek?

Hol van Henrik bácsi műfogsora,
mit éjjel loptak el vizespohárból?

[4] A versnek megismerhető egy autentikus, saját előadása; hanglemez (LPX 14106) őrzi Füst Milán hangját és értelmezését.

A vers hatóeleme a lefokozás, az iróniába öltöztetett visszarévedés, az emlékidézés. A banalitás feldicsérése. Az idős emberek emlékezés-szerkezete közismert, a legrégebbi emlékek elevenednek fel kristálytiszta élességgel, miközben az, hogy tegnap mi történt, gyakorta homályban marad. Kálnoky amúgy is kiiktatja a „nagy" dolgokat verseiből. S hogy közelebb lépjünk a mához, Várady Szabolcs is használja, ráadásul versben, mint elvont fogalmat, szinte mint megverselt „tárgyat" az „ubi sunt" formulát:

Járkálunk, én meg a kutya,
volt ottlétek közt visz az út,
nézem az ismerős kaput,
megint helyett ide soha.

A megunhatatlan, megunt,
agyonénekelt ubi sunt. […]

Elmúlt, sehol sincs, nem veszett el. (*Járkálunk*)[5]

Ezt a direkt – *ubi sunt* – formát vagy formulát Déry nem használja, a (kis)regénye mégis ennek a formulának lényegével, az alakzatba rejtett kérdéssel is foglalkozik. Kálnoky verse leszáll az emelkedett emlékezés magaslatáról, a versében a lehető legprivátabb emlékeket szólaltatja meg, sorolja fel. Déry ennél sokkalta tovább megy, ami persze a műnemből is fakad, a próza több lehetőséget ad erre.

Déry egy olyan témát és regisztert szólaltat meg, amely tematikailag szokatlannak minősült 1973-ban. Ritkaság volt az öregség fiziológiás részletezése, a csöpögő orrú öregember leírása. Legalábbis részleges tabunak minősült, „arányosan", csak mintegy megemlítve lehetett a jellemzés apró pontos részlete egy nagyregényben. Nem volt illendő észrevenni (persze ma sem az), s pláne nem mintegy „tájleírást" hosszan részletezni három (!) teljes könyvoldalon át – élvezkedve a *másik* (valóban a másik, nem ő maga?) – öregember testi tünetein. Az elbeszélő[6] önmaga

---

[5] Néhány kevésbé ismert további példa, emlékezésünkre méltó variáció a 20. századi költők öregség-verseiből. „*Az félje az öregkort, / ki ifjúnak is gyáva / ki rémülten fogódzik / süllyedő ifjúsága deszkaroncsába…*" (Zelk Zoltán: *Szép öregség dicsérete*); „*Arcuk ráncbaszedte / a haszontalan időt. / Az élet méze bennük megikrásodott. / A legkeservesebb-életű is: édes. / A leghitványabbjuk is: kincstár.*" (Fodor Ákos: *Hódolat az öregség előtt*) Lásd még BODNÁR Ildikó, *Az öregség metaforái 20. századi magyar költők családverseiben és más, időskori tematikájú műveiben*, Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, 2019/2, 170–184.

[6] Az elbeszélőt természetesen nem szabad azonosítanunk Déryvel. Nemcsak azért nem, mert a szoros műelemzés szabályai ezt tiltják. Déry azonban mégis elbizonytalanítja az olvasót. Noha nem volt utódja, a cselekmény helyszínéül saját valóságos lakóhelyét és annak közvetlen környezetét adja meg. Számos elemet pedig úgy értelmezhetünk mint önmegfigyelést.

korát, a számot – úgy tesz, mintha nem is emlékezne éveinek számára – a fogai állapotán méri le, és önmagának még tíz évet jósol. Hiába tudja, hogy az emberi szervezet születése pillanatától, növekedésével egyidejűleg romlani is kezd, úgy érzi, száz életre elég tartalék, vitalitás van még benne.

Fizikai kontaktusban volt a fiával csecsemőkora óta, erényéül tudja be, hogy fia fürdetésére mindig – felesége belehalt a szülésbe –, akár a szeretője ágyából is hazament. Fiát egyébként közepesnek tartja, öntelten kicsit lenézi, a majdani „egészséges, kicsinyesen fontoskodó köznapi embert" látja benne, „köznapi vágyakkal s azok korlátaival, erre vall rendszeretete s valósággal megdöbbentő szavahihetősége. Irántam táplált rajongását majd lassanként kiheveri, ha idővel fölfedi, mennyit hazudtam életemben." (11)

Az elbeszélő fia növekedését, változásait nem annak intellektuális fejlődésén méri, szellemi kapcsolatukról egyetlen szó nem esik a kisregényben. Korlátozott a figyelme, mert a viszonyukat kizárólag pszichoszexuális szempontból tárgyalja, legalábbis most így emlékszik vissza rá. Az érett, biológiailag is produktív apa – hiszen van egy fia –, és szellemi eredményeit tekintve is rangos apa önkényesen leszűkíti nézőpontját. Magát feljebb sorolja, fiához fűződő viszonya aszimmetrikus, de egy ponton váratlanul észreveszi, hogy ami a fiának van, az neki már nincs. Mondhatnánk, hogy tipikus férfitörténet, az impotencia kialakulása a kisregény központi problémája. Igen, ez – vagy ez is. Tabudöntő módon ismét. A kérdés azonban az esztétikai minőség, az irodalmi megfogalmazás. Harminc oldalon át vissza-visszatérő metafora-parádé mutatja a szövegben, mit jelent a fiú ébredő szexualitása az apa számára. Észreveszi, hogy a fiú „ágyéka fölött a könnyű nyári paplan emelkedni kezdett" (12), aztán átvált az „orvosi" szóhasználatra:

> [f]iam első erekciója: mint egy tilosra emelkedő piros zászló előttem. Vigyázz, az úton szakadék következik. Pirosra állított szemafor: nincs tovább Az a pöttömnyi hímvessző mint egy hegység állt elém, mint egy sziklafok meredt előttem, elreteszelve rugalmas, zajtalan lépteim előtt a végtelennek hitt jövendőt. […] Mint egy kitörő tűzhányó, az a csöpp pöcs elégette egyéni jövőmet. (13–14)

S a variáció: „az a kis rakéta, amely már-már kilövésre készen fiam paplana alatt emelkedni kezdett, megforgatta egész benső valómat: most már tudtam és megértettem, az új megemészti a régit." (14) Jól tudja Déry, semleges eseményeket kell közbe illesztenie ahhoz, hogy a hatás növekedjen. A költői próza tehát fokozással él, és a kis gyermeki testrészt

immáron „aknavetőhöz" hasonlítja. (24) Értékkülönbséget mutató szinonimák sorozatát használja – ezt szinte fokozásnak érezzük –, ám hogy a viszonylagos monotonitást feloldja, be kell majd később iktatnia (közhelyes, de megrendítő) felsülését egy fiatal írónővel. Ez szinte önálló novellabetét. (A regény egyes szám első személyű narrátora, vallomástevője, mint egy helyütt mondja, ötven-egynéhány évi írói múlttal rendelkezik; az ő lenézett közege, mint látni fogjuk, az irodalom, az irodalmi közélet, a belső erőviszonyok, az irigység, mégha ezek nem is hangsúlyozódnak erőteljesen, csak utalásokban tűnnek fel.) Miközben az elbeszélő visszavesz a fia testrészének mind erőteljesebb megnevezéseiből, közlései fokozódó kétségbeeséséről tanúskodnak. Az élet vége, a sír maga mindaddig eszébe sem jutott, „amíg Tamás kis botjával – mondja – nem kezdett noszogatni a temető felé." (24)

1972-ben, a francia megjelenést követően két évvel adták ki magyarul Simone de Beauvoir *Az öregség* című könyvét.[7] A könyv előszavában Sziddhartha herceg, azaz Buddha, a későbbi bölcs, elszökik hazulról, és találkozik egy nyomorék, ráncos, kopasz, görnyedt, hebegő emberrel. Megmagyarázzák neki, mit jelent aggastyánnak lenni. Az ifjú megdöbben. „Micsoda szerencsétlenség – kiáltott fel a herceg –, hogy az ifjúságra jellemző gőgtől megszédült gyenge és tudatlan emberek nem vesznek tudomást a vénségről! Térjünk csak gyorsan vissza otthonunkba, mert mit ér a játék, és mi haszna az élvezeteknek, ha jövendő aggságom már bennem lakozik."[8] Dérynél is találunk szinte szó szerint egyező mondatot. Tudatában van annak a „sajnálatos ténynek", hogy „az emberi szervezet már születése pillanatától, növekedésével egyidejűleg romlani is kezd." (23)

Beauvoirt is foglalkoztatja a kérdés:

> Hogy megnyugtassák lelkiismeretüket, az ideológusok különböző, egymásnak ellentmondó mítoszokat gyártottak, amelyeknek célja: elhitetni a felnőttekkel, hogy az öregember nem olyan, mint ők. Az aggastyán tiszteletre méltó Bölcs, aki magasan felette áll ennek a földi világnak, vagy fecsegő, szenilis bolond, akivel ezért nem kell törődnünk: akár többre, akár kevesebbre becsüljük önmagunknál, mindenképpen száműzzük a társadalomból. De a valóság elleplezésénél is kényelmesebb módszer: nem venni róla tudomást. Az öregség szégyenletes titok, nem illik szóba hozni. Sokan rosszallották, hogy könyvet

[7] Simone de BEAUVOIR, *Az öregség,* ford. PŐDÖR László, Bp., Európa, 1972.
[8] *Uo.,* 5.

írok róla: „Micsoda ötlet! Milyen szomorú, milyen morbid téma!" És éppen ezért írtam meg. Be akartam mutatni, milyen körülmények között, hogyan élnek ezek a páriák, azt akartam, hogy meghallják a hangjukat: kénytelenek leszünk elismerni, hogy emberi hangon szólnak hozzánk.[9]

A „pária" a jogfosztott, kitaszított, elnyomott emberre vonatkozó szó. Beauvoir könyvének célja lázadás a leértékelés ellen:

Ha az öregek ugyanazokat a vágyakat és érzelmeket tanúsítják, ugyanazt merik követelni, mint a fiatalok, megbotránkozunk rajtuk. Öregembernél a szerelem és a hiúság vagy undorító, vagy komikus, a szexualitás visszataszító, a szenvedély nevetséges. Az öregnek az a kötelessége, hogy minden erény példája legyen. Mindenekelőtt derűs nyugalmat kívánnak tőle. […] A társadalom fennkölt képet mutat neki önmagáról: ő az a galambősz, tapasztalatokban gazdag, tiszteletre méltó bölcs, aki valahonnan a magasból tekint alá emberi sorsunkra.[10]

Beauvoir ezt a képet akarja széttörni, átírni. Könyvében bőven ír az időskori test tapasztalatairól élményeiről, s ezen belül is megkülönböztetetten a szexualitásról, a belső elválasztású mirigyek visszafejlődéséről, a szexuális válasz intenzitásbeli csökkenéséről, a fiatal és idős férfiak ejakulációjának különbségéről. Csak azért nevezzük „nevükön" az érintett biológiai problémákat, hogy megmutassuk Beauvoirnak a kérdések enciklopédikus áttekintésére vonatkozó igényeit: biologikum és társadalom együtt van jelen a könyvében.[11] Nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, Déry kisregénye hasonló szándékból íródott, noha nem teoretikusan foglalkozik témájával, terjedelmében is mindössze egy vékony kötetben dokumentálja egy idős férfi életének utolsó szerelmi élményét. Az első szerelem az irodalom egyik legfőbb toposza, ahogyan a férfihódítások sorozata, az egymást követő szerelmek is. Az utolsó szerelem azonban ritka téma, Déry azonban bátran vállalja ezt.[12]

---

[9] *Uo.*

[10] *Uo.*, 9.

[11] Egy életrajzi okból sem indokolatlan a Déry–Beauvoir kapcsolatot ideidézni, mert amikor 1956-os kiállásáért Déryt börtönbe zárták, Déry már nemzetközileg is ismert és elismert író volt. Jelentős írók, többek között Simone de Beauvoir, Albert Camus, T. S. Eliot, Alberto Moravia, Somerset Maugham és Jean-Paul Sartre követelték szabadon bocsátását. Vö. STANDEISKY Éva, *A külföld Déryért* = S. É., *Az írók és a hatalom (1956– 1963)*, Bp., 1956-os Intézet, 1996, 361–363.

[12] Ide hozhatnánk Móricz Zsigmond és Csibe viszonyát. Az utolsó szerelemről szól még Örkény *Macskajáték* című kisregénye (1963, színműként 1969); Makk Károly 1972-ben rendezett belőle filmet.

Ott hagytuk el Déry regényének ismertetését, hogy fia testi fejlődése ráébreszti saját múlandóságára, a megsemmisülés felé haladására. A *Kedves bópeer…!* egy hosszabb epizóddal, betoldással folytatódik a temetésekre járásról. Ironikus, sőt, cinikus önvallomás ez, mintegy önálló betét a kisregényben: mindent kigúnyoló, a közhelyes temetői hazugságokat leleplező, az embereket – és önmagát is – őszintétlennek bemutató részlet. A hang nagyon is jellemző Déryre. Az elbeszélő nem szokott temetésekre járni. Ott rendszerint a „képmutatás torna-mutatványait" tapasztalja, „melyekkel a gyászoló közönség jobb híján mulatja magát s egymást". A sírdogáló rokonságot varjúcsapathoz hasonlítja, a menetben még hátrább „hivatalos varjakat" lát, természetesen feketében. Aztán egy ízben mégis elmegy egy temetésre, a fa- és sírkeresztek is kíváncsian fordulnak utána, mégis, mit keres most itt. A suttogásból az író kihallja, hogy úgy gondolják, viszonya volt az özveggyel. Sajnálja az asszonyt, noha úgy tesz, mintha nem emlékezne, volt-e egyáltalán viszonya vele. Az egyik hozzá hasonló vén gyászolót úgy jellemzi, ő az, aki „napra pontosan meg tudja mondani, hogy kulturális életünk nevezetességei közül kinek kivel van viszonya, s az mikor szakadt meg". A sír felé menet sértődöttségekről értesül: kinek milyen díja nincs még meg, vagy miért kerül valaki egy folyóirat tartalomjegyzékében vagy egy irodalmi esten a másik elé.

A temetési kisszerűségek leírása érdekes – talán nem is egészen véletlen – hasonlóságot mutat egy mindmáig kiadatlan, kéziratban lévő Mérei Ferenc-írás hangvételével. Szabolcsi Miklós, akihez több évtizedes barátság fűzte Méreit, „igazi irodalmárnak" nevezte művészet-pszichológiai írásainak gyűjteményes kötetéhez írt előszavában. Szabolcsi a kortárs magyar írók között Déry Tibort is megnevezi, mint aki egyike volt a pszichológusra leginkább hatást gyakorló alkotóknak.[13] Közös volt sorsukban, hogy mindketten 1956-os elítéltek voltak, de ennél fontosabb a szarkazmusra való hajlam. A szarkazmus több, de talán rosszabb is, mint az irónia, mert hiányzik belőle a humor, de legalábbis rejtőzik.

A Mérei-írás nem csak a temetésekről mint társadalmi eseményekről szól, a szerző önmagára is vonatkoztatja a játékos-frivol, az őszinteség színrevitelével való kacérkodást.[14] Tény, hogy a nekrológ a túlzás par excellence retorikai műfaja. Mérei azt írja, hogy szívesen (sic) jár

---

[13] SZABOLCSI Miklós, *Előszó* = MÉREI Ferenc, *„Vett a füvektől édes illatot": Művészetpszichológia,* szerk. FORGÁCS Péter, KOLTAI Tamásné, Bp., Múzsák Közművelődési Kiadó, [1986], 3–4.

[14] MÉREI Ferenc, *Bandázs nélkül = A jó és a rossz határán: Rendezvényirodalmi szöveggyűjtemény*, kézirat, 1985, 65–66. Forrásunk: K. HORVÁTH Zsolt, *Mérei Ferenc, I, Peremhelyzet és a remény szocializmusa* (1909–1945), Bp., Korall, 2021, 62–77.

temetésekre, és nem fogadja el azt a társadalmi konvenciót, hogy a temetést, a halál színrevitelét tragikusnak kell elképzelnünk. Ennek előfeltételei is vannak – Méreinél kevésbé szellemesen és rövidítve foglaljuk ezeket össze –, mégpedig a jó időjárás, illetve hogy a halott az életből „kilovagló", azaz hatvan éven felüli legyen, és hogy a gyászmenet vonulása közben kisebb ügyek is elintézhetőek legyenek, mint például fordítási határidők átütemezése.[15] Mérei sokat hasznosított Kassák avantgárd köre tagjainak hozzáállásából, az „avantgardista éthoszból", amely lényegéből fakadóan elutasította az átvett, előírt rítusokat. De kaján játékában Mérei továbbment. Jelezte, hogy halála után családtagjai egy nagy dobozban lezárt és megcímzett levelek tömegét fogják találni, s kéri őket, hogy expressz küldeményként adják azokat postára. „A végrendeleti hangvétellel megírt levelek legtöbbje arra kéri a címzettet, hogy ne jelenjenek meg" a temetésén. A „leveleket" – mert csak gondolati játékról van szó természetesen – hét típusba sorolta Mérei, a „teljesen elutasítótól a mértéktartóan megengedőig és a szívélyesen kedvesig". Mintegy 7000 levélről van szó e félig komolyan gondolt játékban.[16] A túlzó szám is érdekes, eleve irreális, de arra utal, hogy egy ember is hányféle módon része a nagy egésznek, milyen kapcsolati hálóban létezett. A temetéseken színre vitt álságos „felvonulásokkal" szemben ilyesfajta ellenérzés bujkál Déry soraiban is. A kegyes temetői hazugságok sorában megjeleníti azt is, amikor az idős, sápadt, a nemzet élő irodalmának egyik legveszélyesebb képviselőjének – akiről az ő „pokoljáró köreikben" tudják, „mennyi alattomos ravaszságot takar" férfias külleme – azt bizonygatja, ugyan, dehogy van rossz bőrben. Figyelmeztet egy illemszabályra is Déry, nevezetesen arra a nélkülözhetetlen szokásra, amelyet „a társas érintkezés egyensúlya kedvéért az emberi méltóság nevében alakítottunk ki", miszerint „társaságban csak akkor mondunk igazat, ha azzal a jelenlevők közül senkinek az érdekeit nem sértjük." S végül megnevezi a társalgás, illetve az érintkezés stílusát is: „finom menüett forma". (36, 39)

A kisregény temetői részét, ami a közéleti vonatkozásokat emeli be a szövegbe – még emlékszünk rá –, egy asszociáció indította el, az elbeszélőt fia ébredő hormonjai „figyelmeztették" arra, hogy a nem túl távoli jövőben ő is a temetőben fogja végezni. Visszatér az öregség részletezéséhez, amit fia „ostromágyúcskája felállítása idején", „brutális hadüzenete" megérkeztekor hagyott el. (40) A szóba sem jöhető, szalonképtelennek tekintett témák közül most a székrekedés problémája

[15] K. HORVÁTH, *i. m.*, 63.
[16] *Uo.*, 65.

következik, de az író elegánsan a testi baj latin nevét használja. Az élete egy „szervesebb rétegében az ez idő tájt fellépő konstipációs bántalmaim", mondja, „a magántulajdon iránt érzett fokozódó rokonszenvemet jelezték. Fukarság? Fukar volnék?" – intézi el a dolgot. (41)

A fukarság említésével az elbeszélő ismét a társadalmi tapasztalatok felé terelheti a maga öregedésének témáját, ezáltal szélesítve a regény perspektíváját. Az elbeszélő kitűnőnek mondott emlékezőtehetsége segítségével idézi fel nősülése körülményeit. Apósa – akit már a biztos távolból élete egyik legellenszenvesebb szereplőjének mondhat – valaha bankigazgató volt. A házasulási szándék bejelentésekor az apa „csiptetőjének villogtatásával" tesz fel kérdéseket a nősülni szándékozó fiatalembernek – a régi világ értékeinek jegyében. (A régimódi szemüvegre utaló fordulat háromszor is előkerül egy regényoldalon belül.) Az apósjelölt az erkölcsi fölény birtokában kétkedéssel fogadja a két fiatal kommunista jövőjének egzisztenciális alapozottságát: „Van lakása vajon? Van, mondja. Két bútorozott szoba egy lakásban, melyet külföldre távozott tulajdonosa elhagyott, s az elöljáróság önnek kiutalt. Értem. S az ön arcáról nem sül le a bőr, amikor tulajdonosa beleegyezése nélkül birtokba vett egy lakást, melyet gazdája ideiglenesen elhagyott?" (45) A magántulajdon védelme – ne felejtsük el a kiindulópontot, hogy a „székrekedés" ténye indította el az emlékezés folyamatát – tágít a regény időkeretein, de funkciója tulajdonképpen még sincs. De felvillant egy fontos erkölcsi mozzanatot, és idődimenziót rajzol a történet mögé. A képtelen társadalmi valóság az lett, hogy az erkölcsi igazságot képviselő apósék lecsúsztak, s végül az elbeszélő támogatta őket vagy húsz évig, méghozzá úgy, hogy bár az apósa őt kétes egzisztenciának tartotta, mégis képes lett erre – a szocializmus éveiben vagyunk – szabadfoglalkozású íróként. Ezt nyilvánvalóan az új rendszer tette lehetővé, nagyjából akkorra, amikor már az elbeszélő is maga mögött hagyta ifjúkora kommunista hitét. S végül azt kell regisztrálnia az írónak, hogy hiába álltak szemben, hiába utálta felesége apját, mindketten ugyanazokkal a mozdulatokkal söprik össze az asztalon az elhullatott morzsákat. Ugyanaz az automatika működik mindkettőjükben; valami, ami univerzális, egyetemes emberi. Némi önvizsgálat következik – de csak jelzésszerűen, hiszen nem ez a regény témája, fő motívuma, hanem az öregség. Az író saját öregségének vizsgálata.

Ezen a ponton következik az elbeszélő felsülése a fiatal, tökéletes testű írónővel, aki kéziratával kapcsolatban várna segítséget, és e segítség árát hajlandó is volna megfizetni. Párbeszéd következik a férfi és a nő között. Az ágyban végződő kapcsolat egyértelműen üzlet, vagyis érzelem

nélküli játszma, amelyben nem pénzzel fizetnék ki a szolgálatot, hanem szerkesztőségi, kiadói protekcióval. A lány kéziratát az idős író a „rikácsoló" jelzővel minősíti. Az elbeszélő az epizódot viszonylag hosszan részletezi annak ellenére, hogy az eset a férfi legesendőbb részét támadta meg, férfihiúságát. Olyannyira, hogy a sikertelen epizód után az író éjszakánként, immáron egyedül az ágyában bizonyítja be magának, hogy férfiassága még működőképes. A lelke mélyén megbúvó gyávaságát is leleplezi, mert nem hívja föl a nőt, hiszen végül tudomásul veszi a különbséget „képzelet és valóság között". (75–85) Síró férfi lesz belőle.

A szexualitás terén elszenvedett vereség meglepetésszerű lépésre készteti az elbeszélőt. Hazahívja Genfből kint textilmérnöknek tanult fiát. Belátja, hogy ő és házvezetőnője, a „vénasszony", másutt „öreganyám" – aki őt azonban mindvégig megkövült makacssággal, az egykori viszonyt megtartva „fiatalúrnak" szólítja – megöregedtek, és eddigi életük – gyakorlati okokból is – folytathatatlan. A fiú hazatérte az írót megnyugtatja, de fel is bolygatja, és az öregség tüneteit részletezve – többek között – bevallja a fiának, hogy olykor elcsöppen a nyála. De azt is, hogy szüksége van a fiúra. Félreértés támad, majd összeütközés robban ki, amikor a fiú bevallja, hogy megnősült.[17] Nem is robbanás ez, hanem detonáció. Az apa felemeli a hangját, hogy nem. Azt nem: „Az íróasztal mögött álltomban éreztem, hogy egy különös metamorfózison esem át: az ókori szfinxi keverékhez hasonlatosan, prófétai fejem alá egy vérszomjas kispolgári altest képződött. Azt nem! – üvöltöttem. […] Nem kívánok több nőt magam körül – üvöltöttem. […] Apagyilkos – üvöltöttem. Férfiba fojtott Goneril! […] Nem ismerte Shakespeare-t." (104–105)

Az öreg író-apa fölénye a prózarészlet kimunkálásában mutatkozik meg. Abban, ahogy leírja magát: mintha kívülről látná magát, mintha megelevenítene egy a képzeletében megmutatkozó ön-szörnyet. A regényben mindeddig megőrizte magabiztosságát, fensőbbségét. Az irónia, a cinizmus, a gúny, a szatíra mindig nyelvi garanciája a fölülállásnak. De aki üvölt, nem ura a helyzetnek. Hiába írói remeklés a szfinx-kép, a szellemes verbális truváj ellenére is vesztes, de legalábbis veszélyeztetett az író-apa pozíciója.

---

[17] Az após szerelme a menye iránt nemcsak Déry témája. A japán Tanidzaki Dzsunicsiró *Egy hibbant vénember naplója* című regénye egy makacs, dúsgazdag és rabiátus öregemberről szól, aki a külvilág előtt feltétlenül groteszknek látszó szerelmet érez a menye iránt, aki ezt ki is használja. TANIDZAKI Dzsunicsiró, *Egy hibbant vénember naplója,* ford. GÖNCZ Árpád, Bp., Európa, 1979 (Modern könyvtár 397). – A japán szerző visszatérő témája az erotika, lásd az Európa Könyvkiadó *Bibliotheca Erotica*-sorozatában megjelent *A kulcs* című regényét.

Megérkezik az ifiasszony, fia felesége, aki még nincs tizennyolc éves, csak tizenhét múlt. Svájcban nevelkedett, disszidens apától való, félig magyar lány, de az anyanyelve inkább a francia. Innen jön a kisregény címe is, a kedves após francia megnevezésének – *mon cher beau-père* – magyarosan rögzített, rövidített formája. „Kedves apósom" – csak éppen kiejtés szerint, fonetikusan írva.[18] Az író bemutatkozik a lánynak, lekezelő módon viszonyul hozzá, szántszándékkal el akarja ijeszteni magától, s itt is írói eszköztárát veti latba. Méghozzá a legantipatikusabb módon, mert fölényeskedik. Nagymonológban akarja elidegeníteni magától a menyét. Ám a lány nem fél tőle, szelíden és következetesen saját magát adja; gyöngédséget, szeretetet mutat, hogy franciául nevezi meg apósát, s amikor az apa azt gondolta, elérte már a „kedvező" elrettentő hatást, a lány hozzáfut és megöleli. Az író-apa még ekkor is ellenáll. Fölugrik a karosszékből, kikéri magának, hogy ő nem „charmant". Tartja az „ellenséges" távolságot, de belül lassan felenged. Revízió alá veszi „fogvicsorgató, agresszív remeteségét". (115) A megszelídítésében szerepe van a háztartását vezető „vénasszonynak", ő mondja ki először, hogy nem látja-e a „fiatalúr", mennyire szereti őt ez a mindössze fél éve asszony „gyereklány". (128) A „fiatalúr" vén kerítőnőnek mondja a vele mindig mindenben szolidáris, ám végig ironikusan kezelt Zsófit, aki viszont elárulja, hogy a meny előkerestetett vele egy fiatalkori fényképet az íróról, és megkérdezte tőle, hogy ugye ő a legnagyobb élő magyar író; a képet bekereteztette, s felvitte emeleti szobájába, és az ágya fölé akasztotta.

Ez a közlés indítja az elbeszélő írót arra, hogy titokban felmenjen a fiatalok emeletére, s ott körülnézzen. A próza egytizedét kitevő, összefüggő, filozofikus és érzéki nagyjelenet következik. A maga módján ez is valamiféle önreflektív belső monológ. Műfaját tekintve feltétlenül az. De nevezhetjük – színházi terminust használva – nagymonológnak is. Az egész kisregény monológ, ez a rész pedig monológ a monológon belül. A fénykép az író-apát, a „legnagyobb magyar írót" elgondolkodtatónak

[18] A kisregény születésének van egy mögöttes története. Déry Tibor jó kapcsolatban volt Németh Andorral. Barátok is voltak, noha felmerültek köztük nézetkülönbségek is. Németh Andor nevelt fia volt Kassai György, az ő francia feleségét Pinoc-nak hívták. A feleség Kassait követte Magyarországra is, és néhány évig, mígnem a végleges francia emigrációt választották, itt éltek. Németh Andoréknál laktak, Pinoc [rendes neve: Marie-Louise] megtanult magyarul, de a két nyelvet váltogatta. A „Cher beau-père", azaz a „kedves apósom" a fiatal francia feleség szóhasználata volt. Németh Andornak megtetszett a csinos, aprócska francia nő, és elirigyelte őt nevelt fiától, akit egy mamlasznak tartott. Ez a kapcsolat adta Dérynek az ötletet könyvéhez. Köszönöm Tverdota Györgynek ezt megvilágító történetet. – Kassai munkásságáról lásd TVERDOTA György, *Kassai György búcsúztatása,* Élet és Irodalom, 2025. július 18., 2.

mutatja. Az író széljegyzete megint önironikus; nem örült a képnek, s annak sem, ahogy az őt ábrázolja:

> mintha azon tűnődnék, vajon ezek ketten mit csinálnak itt alattam az ágyban? A tekintetem álmatag, úgy látszik, sehogy sem tudok rájönni. […] Nem, semmiképpen sincs ínyemre, mondtam magamban, hogy ha csak két térfogatban is, örökös tanúja legyek e két fiatal lény fajtalankodásának, sosem szerettem a *voyeur* szerepét. Fizikailag is összeférhetetlenséget észlelek: két térfogatommal mit keresek a három térfogatúak között. (130)

Nekilendül a fantáziája – ami nem is fantázia, hiszen mindaz, amire gondol, a fiatal házasok között rendre, gyakorta megtörténik. Részletezően, illetlen szókimondással írja le a benne is szinte erotikus érzéseket keltő jelentet. Felizgatja a lány fogason lógó hálóinge. Látja maga előtt a menyét, ahogy végigfekszik az ágyon, „hogy férjének – Tamás fiamnak – helyet szorítson maga *mellett*, *fölött*, *alatt*, *magában*." (132) Jelzésszerűségben is hiánytalan, teljes leírása egy szexuális aktusnak. (Kiemelés a tanulmány szerzőjétől.) Ahogy a szülők közötti szexualitás nem tárgya a gyerekek képzeletének, úgy fordítva, az apa sem akarja látni az utódokat ebben a szerepben. Leemeli a képet a falról, és elzárja. Hiszen a lányt tündérinek tartja. És mert beleszeretett, jól titkolt örömmel fogadja, amikor az megjelenik, és visszaköveteli az ellopott képet. Rejtett csatajelenetet fest itt le Déry. Az író-apa bemutatja magát mint öregembert – átvitt értelemben ő is lemezteleníti magát a lány előtt –, elősorolja összes testi baját, a sarkán megjelenő repedésektől a puffadásokig, a fogsor okozta problémákig, a bajok ellen való szerekig, a kúpokig, előkerülnek a korszak ismert gyógyszereinek nevei – a Privin antigen szemcsepp, a szíverősítő Isolanid kúp, a köhögés, krákogás, harákolás ellen való Coderit tabletta, a szájüreg problémáinak kezelésére szolgáló Phlogosol oldat. S végül azt is bevallja, a szellemi hanyatlás jelét is tapasztalja magán, feledékeny. Hogy minden teendőről az jut eszébe, lesz-e még rá ideje. „Elvégezni, mielőtt meghalok. […] Átalányban: mit felejtettem el az életemből? Tudom-e még feleségem leánynevét? A *Himnusz* második sorát." (143) A fiatal nőt megindítja a vallomás, fizikai közeledésre készteti, átöleli az apósát, tiszta szívvel és fiatalsága teljes ártatlan tudatlanságával és bátorságával védelmet, óvást, szeretetet ajánl neki – sírva. Az érzelmes szál megszakad, kihagyás következik.

Az író-apa közben súlyosan megbetegszik, tüdőgyulladása, hozzá társuló vesemedence- és szívizomgyulladása támad, a gyerekek ápolják. A lábadozás alatt az elbeszélő, „az ország legnagyobb élő írója" mintha

átalakulna. A fiatalok jelenlétét kéri, azt az anyagtalan boldogságot, hogy hallja, a svájci magyar lány a *Sur le pont d'Avignon* ismert dalát énekli. „Mit kérek: hogy öreg szívemet megfürdethessem abban a delejben, melyet egy ifjú, szép – bár kissé sovány – nő sugároz szét lakásomban, oly anyagtalanul, hogy szinte elfelejtkezem eredetéről. Hisz még a kezét sem kívánom megfogni. Beérem azzal, hogy tekintetemmel körülrajzolhatom a körvonalait. Hogy megsimogathatom a lélegzetét." (153) Látogatók jönnek, öregek, előtör belőle a cinikus, a szerepjátszó. Visszatér szavaiba a szigor és fölény, lekezeli a látogatót. De a családi közegben naponta megéli az utolsó, titkos szerelmet. Elég a másik jelenléte, a jelenléte tudata, a jelenléte visszfénye. Himnikus leírásba fog Déry, az öröm szavait keresi, fokozza a test nélküli szerelem értékét. „Jelenléte a házban: egy örök fájdalomcsillapító." (163) Vagy másutt: „Kaphattam volna még többet utolsó éveimben, mint hogy beleszerethettem egy jelenlétbe?" (165) S eközben az író a lány felé is működteti a távolságtartó, játékosan eltávolító gesztusait. Arra mégsem számít, hogy ez a jó megszakadhat. Azaz, ahogy beleéli magát az érzésbe, becsapja magát. A menyének programjai lesznek, első nap, második nap, harmadik nap. Nem történik semmi különös. Csak rá kell döbbennie a valóra, hogy a fiataloknak van privát élete. A saját lábukra akarnak állni. El akarnak költözni. „Az embernek szüksége van a saját erejének és életrevalóságának igazolására, ha nem akarja beérni azzal, hogy »élete végéig« – bocsánat! – a híres író fia maradjon" – mondja a fia. (175) S ráadásul gyereket is várnak. Igazsággal, egykori önzése felfedésével védi magát az író, megértést mutat, menjenek csak. Fiát sem azért küldte ki Svájcba, hogy „megismerhesse a kisasszonyt", „hanem azért, mert zavart a munkámban. Mert nyilván tudomása van arról, hogy nekem első a munkám. Hogy semmi más nem érdekel ebben az életben." (179) Sajátos parainézist, sorozatnyi tanácsot mond búcsúzóul, saját életelveit fogalmazza meg, alighanem ez az ugyancsak önironikusan megfogalmazott magánbeszéd az élete egyik legfontosabb beszélgetése a fiával, családjával. Ne takarékoskodjanak, a fösvénység isten második büntetése a paradicsomból való kiűzetés után. Ne üljenek fel a Tízparancsolatnak, nyugodtan válogassanak belőle, melyiket tartják meg, „ha a kísértés megcsiklandozná szívüket, értelmüket vagy nemiszerveiket, ne riadjanak vissza álmaik beteljesítésétől." (182) Itt elmarad a megszólítás, lehet, hogy mindezt csak gondolja az író, ilyen fokú kitárulkozásra nem képes előttük sem, bármilyen komolyan gondolja, amit magában mond. A szöveg legalábbis megengedi ezt a kettős értelmezést: az intelmek felét hangosan, másik felét magában mondja az apa. Nem is nézi ki a gyerekekből, hogy olyan fokú hiúságra, kalandra

vágynának, mint amit ő életében maga mögött tudhat. Aztán mintha mégis valóságos volna a párbeszéd, mintha valóban megszólítaná a fiatalokat, azt mondja: „De egyensúly tartassék, kisasszony és úrfi, a világ szűkmarkúsága és mértéktelen vágyaink között is. E célt elérendő, ajánlatos többek között a hatalom tisztelete." (183) Ezt a politikailag sokat élt, sokat tapasztalt, élveteg, idős korára a kényelméért is békét kötő Déry mondja.

„A költözés simán, fölös érzelmi aláfestés nélkül ment végbe." (185) Ezt a mondatot veti oda Déry az olvasónak. Aztán kiegészíti, hogy „[i]gaz, az exodus utáni éjjel nem hunytam le a szememet". (185) Ízleljük az „exodus" jelentését és stílusértékét. Az exodus *Mózes második könyvé*nek latin megnevezése. Az *Ószövetség* egyik nagy eseménye, történelmi tett. Jelenti a kivonulást, a menekülést is. Az elköltözést fölnöveszti, tragikusan naggyá teszi az író, mert vele saját veszteségét jelzi. „Vén faszi, miben reménykedhetem még? Isten áldjon utolsó szerelmem." (186)

Az író-apa ironikus önmegszólítása és az ugyancsak kétértékű fájdalmas, de melodramatikus utolsó mondat után az íróasztalához ül, és dolgozni kezd. És ez le is csillapítja valamennyire. A hivatás diadala? Mindenesetre leül, és mintha nekikezdene az elmesélt történetnek. „Születtem Budapesten, a kilencvenes évek vége felé…" (5) Lukácsy Sándor meghatározása, hogy az „ubi sunt alakzat a beletörődés formulája" – bizonyíttatott. Déry azonban továbbmegy, megírja az „illetlent", az öreg férfit megérintő érzést.

*

A Déry-konferencián a fiatal és középkorú férfikollégáktól – ha jól emlékszem – nyilvánosan is elhangzott, az ebédszünetben egészen biztosan, sőt nem is egyszer, hogy milyen tipikusan mocskosan önsajnáló, kéjenc, tipikusan „macsó" regény a *Kedves bópeer…!* Fanyalogtak. Meglehet, hogy így is lehet olvasni a szöveget. De úgy érzem, kollégáim, az olvasás felkent szakértői mintha elfelejtkeztek volna egyik legfontosabb értelmező aspektusunkról, fogalmunkról, a hermeneutikáról. A megértés tudományából egyszerűen kihagyták az idő-tényezőt. Az énfilozófiát látták a kisregényben, mert még fiatalok az ontológiai, létfilozófiai olvasathoz. Hadd idézzem a kilencvennegyedik évében járó Almási Miklóst a bölcsesség forrásaként:

Az időskori szeretést-szerelmet, jobbára a beszélgetés, veszekedés, a szavak cseréje, a dialógusviszony hordozza. Lehet, persze, hogy erotika is

játszadozik az ilyenfajta viszonyban, de ennél fontosabbnak tartom a »megszólítva-levés« és a kedvességek-gorombaságok lehetőségének élményét, a némaságból kitörés szótükrét. Az elsuttogott szavak zenéjét, hogy az idős szerető napi apróságait el tudja mesélni (meg tudja hallgatni). Egyáltalán az érzelmeket »hordozó« beszédet – írva, telefonon, levélben, e-mailben, négyszemközt, álmokban – sok dimenzióban. Nem egyszerű játszma, de nem is szégyentelen: emberi.[19]

[19] ALMÁSI Miklós, *Az utolsó szerelem mítosza*. https://fidelio.hu/plusz/az-utolso-szerelem-mitosza-181414.html. Letöltve: 2025.12.01.

- - -

*Déry Tibor kisregénye, a *Kedves bópeer…!* először az Új Írás 1973/júniusi és júliusi számában jelent meg, két részletben. *(a szerk.)*